

Тараненко Г.Г.

УДК 141.201:37.013.73

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ РЕЦЕПЦІЇ ЛЮДИНОМІРНОСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головну проблему, яку людство розв'язує протягом усього періоду свого розвитку можна узагальнено визначити як проблему взаємної адаптації у системі «людина – природа». Пізнаючи світ, Homo Sapiens його водночас як перетворює так і у певних аспектах утворює, а отже, не лише наша раціональність, але й реальність набуває характеристик людиномірності. Саме з необхідності згаданої адаптації випливають базові та похідні потреби людини, що виникають у процесі еволюції і обумовлюють мотивації людської діяльності.

Сьогодні у філософії все більше актуалізується тенденція до набуття нею не лише практичного значення (розвиток практичної філософії), а й зближення з практичними дисциплінами. Зазначене реалізується у виникненні проблемно зорієнтованих галузей філософського знання, зокрема філософії освіти.

Згадана тенденція пов'язана з ще однією важливою особливістю сучасної картини світу та сучасної методології її утворення, а саме – зі зростанням ролі та значення тих чинників і відповідних ним понять, якими у добу класичної науки і філософії намагалися нехтувати, елімінувати з розгляду, абстрагуватися від них. В результаті утворювалися деякі ідеалізовані моделі картини світу, що мали обмежене застосування і від яких з часом треба було відмовлятися (геоцентрична система, рефлексивістське бачення пізнання, кумулятивістські моделі навчання тощо).

Що ж стосується сучасної науки, то варто вказати на такі прикметні особливості її розвитку як інтенсивне застосування знань в усіх сферах соціального життя, зміна самого характеру наукової діяльності, пов'язаної з революцією в засобах зберігання й набуття знань. Поряд із дисциплінарними дослідженнями на перший план виходять міждисциплінарні й проблемно-орієнтовані форми дослідницької діяльності.

Специфіку сучасної науки визначають також комплексні дослідницькі програми, в реалізації яких беруть участь фахівці різних галузей знань. До того ж, змінюється й об'єкт дослідження: якщо об'єктами класичної науки були прості системи, об'єктом неklasичної науки – складні системи, то у сучасну епоху увагу вчених усе більше привертають системи, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед філософів, які внесли найбільш істотний внесок у позитивну розробку різних аспектів проблеми людиномірності у науці, необхідно виділити, у першу чергу, роботи Е. Чудінова, Ю. Молчанова, В. Мантатова, Я. Аскіна, Л. Баженова, В. Виноградова, Л. Мандельштама, Б. Маркова, В. Стюпіна, В. Фока, К. Айдукевича, М. Борна, Р. Боумена, Т. Куна, И. Лакатоса, К. Поппера, А. Пуанкаре, Б. Рассела, Дж. Уітроу, А. Шаффа, В. Елліса, Д. Юма та ін.

Для сучасної загальнонаукової парадигми найбільш актуальним є включення людського чинника в методологію, зніційоване значною мірою сучасними екологічними дослідженнями. Пошуки й обґрунтування цієї можливості, пов'язаної з відкритістю та нелінійністю екологічних процесів, аксіологічною зумовленістю та людиномірністю сучасного знання, відображені у працях таких авторів, як М. Бауер, Г. Волинка, Л. Горбунова, Н. Депенчук, І. Добронравова, Л. Дротянко, Н. Зорій, Ф. Канак, М. Кисельов, Є. Князева, Я. Козьмук, В. Крисаченко, В. Кутирєв, В. Лук'янець, М. Марчук, М. Мойсєєв, Л. Сидоренко і багатьох інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення філософсько-освітнього аналізу людиномірності сучасного знання, визначення його місця та ролі у трансформаційних процесах сучасного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи історію суспільства, можна із упевненістю сказати, що жодна сфера світської культури не здійснила настільки істотного й динамічного впливу на суспільство, як наука. І у нашому світогляді, і у світі речей, що нас оточують, ми повсюдно маємо справу з наслідками її розвитку.

Наука, як гідний об'єкт вивчення, нині опинилася під перехресною увагою відразу декількох дисциплін, включаючи філософію, історію, соціологію, економіку, психологію, наукознавство тощо. Філософія й методологія науки займають у цьому переліку особливе місце. Філософія науки, аналізуючи закономірності розвитку наукового знання, зобов'язана враховувати історизм науки, адже у процесі її розвитку відбувається не лише нагромадження нового знання, а й перебудова раніше сформованих уявлень про світ. У цьому процесі змінюються всі компоненти наукової діяльності: досліджувані нею об'єкти, засоби й методи дослідження, особливості наукових комунікацій. Предметом філософії науки є загальні закономірності й тенденції наукового пізнання як особливої діяльності з виробництва наукових знань, узятих у їхньому історичному розвитку й розглянутих в історично змінному соціокультурному контексті.

Розвиток теорії пізнання, введення нових засобів, методів, розширення предметного поля цієї області філософського знання припускають трактування самого пізнання як процесу, включеного в історично певні форми предметно-практичної діяльності й комунікацій. Не останнє місце тут займає аналіз виникнення й розвитку нових методологічних напрямків, що реалізують поле діяльності еволюціонуючої методологічної свідомості, прикладом чого є аналіз конвенційної методології науки.

Конвенційна, тобто людська, природа людського знання є яскравою демонстрацією того факту, що наука є утвором людини. Інтерес до проблеми конвенції в науковому пізнанні обумовлений не лише бурхливим розвитком сучасного наукового знання, ускладненням його структури, створенням

високоабстрактних теоретичних концепцій, а й зростанням методологічної рефлексії науки, прагненням науки усвідомити свої гносеологічні основи.

Наукове знання у своєму розвитку ставить людину у постійне зіткнення із чимось, що перевищує її (А.Пуанкаре), уводячи в розгляд те, що перебуває за межами актуально можливого не тільки в бутті природних реалій, але й у людському бутті. У той же час становлення наукового знання, даючи можливість заглянути у світ віртуального, потенційного втілення сутнісного взаємозв'язку між невичерпністю людського і природного, живить собою тенденцію до гуманітаризації й аксіологізації пізнання, набуваючи багатомірності самої людини.

Безпосередньо з людиною, характером її життєдіяльності пов'язані й так звані глобальні проблеми, які останнім часом активно обговорюються у філософській літературі. Важливу роль в орієнтації науки на людину відіграє розробка у рамках філософії й науки світоглядного підходу, відповідно до якого світогляд характеризується не лише як система поглядів людини на світ і її місце в ньому, але і як спосіб духовно-практичного ставлення людини до світу, синтез свідомості, самосвідомості й цілепокладання [3, с.368-369].

На думку П.Матвієнка, «усвідомлення онтології світу як структури, яка складена з кількох незалежних один від одного компонентів (наприклад: фізичний світ природи, суспільство, інформаційний світ об'єктивованого знання) стає на сучасному етапі розвитку культури не лише неадекватним, але й неприйнятним, оскільки дає неприпустимо спрощену дискретну картину світу. Більш релевантним є усвідомлення світу як «життєвого світу» (*die Lebenswelt* – Е. Гуссерль, *die Welt* – Г.Г. Гадамер), на протигагу онтології відокремленого існування об'єктивованих світів та внутрішнього світу людини. А життєвий світ можна розглядати як складне цілісне матеріально-інформаційне утворення, де фізична реальність рефлексивно пов'язана з інформаційним світом, і світ природи – зі світом, утвореним в результаті діяльності людства – культурою. Разом з цим згадана дискретизація є виправданою на попередніх навчальних стадіях – як проміжна модель, зручна для пояснення та розуміння» [2, с.97-98].

На думку вченого, пізнання сьогодні усвідомлюється як процес, в результаті якого суб'єкт не лише відображає, але й утворює картину світу, яка аж ніяк не є лише віддзеркаленням дійсності. Адаптуючись до природного світу, людина, водночас, адаптує до стану розвитку своєї свідомості картину світу, побудовану своєю ж свідомістю [2, с.101].

Природний світ сам по собі не є константою: він фізично змінюється як у процесі власної еволюції так і в результаті матеріальної діяльності людини. При цьому роль впливу техногенних чинників як на природний світ, так і на загальну картину світу набуває все більшої ваги. Те, що сприймається людиною як зовнішній (об'єктивний) світ, включає у себе окрім світу природного, також і новоутворені «світи» антропогенного генезу (світ міжлюдського спілкування, інформаційний світ, художньо-мистецький та техногенний). Розвиток та зростання світів антропогенного походження є потужним чинником зростання узагальненого зовнішнього світу людини. Отже, картина світу стає все більше людиномірною.

Визначення людиномірності як методологічного і практичного орієнтира освіти потребує теоретичного з'ясування, прогнозування й окреслення складових механізму імплементації зазначених засад у науково-практичну площину. Приймаючи до уваги той факт, що та чи інша ідея, зокрема положення про світоглядно-ціннісне навантаження науки і практики, втілюється в дійсність на усіх освітніх рівнях, варто зауважити, що вона стає основою системних складових освіти, тобто через методологічну, предметно-наукову, методичну і практичну підготовку особистість має засвоїти, виробити вміння застосовувати головні принципи.

Так, у методологічній підготовці, що пов'язана із знанням про те, як отримати нове знання, світоглядна навантаженість повинна працювати повною мірою, а саме, вона має спиратися на найважливіші тенденції розвитку сучасної науки, зокрема на орієнтацію на людину, на «людиномірність» науки.

У зазначеному контексті слушно постає думка М.Булатова, про те, що наука має розвиватися не сама по собі і для самої себе, а відповідати на потреби людей. «Адже, як і будь-яка інша, сфера наукової діяльності, виникаючи для задоволення духовних та фізичних потреб, скоро набуває самостійності, пориває з ними і котиться, як снігова куля з гори, яка сама собою збільшується і яку неможливо зупинити, а рух її – все більше віддалення від людини. Виникає завдання повернути цю грудку за траєкторією й змістом до неї, а вчених навчити бути відповідальними, не лише розумними, а й моральними» [1, с.29].

Сучасна філософська антропологія, поділяючи окреслену переконаність у самотворчій здатності людської істоти (адже остання і справді змушена самотворчістю компенсувати багато чого, що їй бракує у порівнянні з інстинктивною пристосованістю тварин), не може не враховувати також світоруйнівних наслідків творчості. Реально визнаним фактом сучасності є різні масштаби екологічної кризи, що засвідчують появу фундаментального екзистенційно-антропологічного парадоксу: людина часто не в змозі пристосуватись до нею ж витвореного штучного середовища [3, с.163].

З огляду на сказане, філософська антропологія прагне сьогодні не тільки ствердити безмежність самотворчої здатності людини, але й з'ясувати межі цієї здатності, пов'язані з наведеними колізіями. Антрополог опікується не лише незорістю самотверджувальних можливостей людського «Я», але й численними обмеженнями, котрі накладаються на нього хоча б існуванням безлічі інших «Я», їхнім розмаїттям, багатоголоссям, поліфонійністю. Антрополог змушений рахуватися з тим фактом, що, з одного боку, завдячуючи наявності у людини духовного світу, кожна конкретна особистість є своєрідним внутрішнім універсумом, з іншого ж розмаїття персональних універсумів утворює щось на зразок мультіверсуму. Відтак, антрополог має постійно дбати про вдосконалення способів досягнення цього мультіверсуму [3, с.163].

Можна пов'язати «антропологічний поворот», що набуває усе більшого рельєфного обрису у сучасному філософстві, включаючи й філософію науки, з ностальгією за заповненням цілісного світобачення в умовах прогресуючої дисциплінарної фрагментації наукового знання. У філософії науки антропологічний поворот актуалізований зростанням інтересу до міждисциплінарних, проблемно-орієнтованих досліджень, провокуючи формування того, що може бути умовно названо «філософією меж». У міждисциплінарних дослідженнях предметно орієнтоване знання й відповідний йому суб'єкт, що пізнає, підходять до власних меж. Виникає криза монодисциплінарної експертної претензії на можливість володіння повнотою істини й прийняття адекватної ситуації рішення. Ціле, як предмет міждисциплінарного дослідження, заздалегідь незбійний з монодисциплінарною предметністю, вимагає для свого осмислення й осмисленого перетворення об'єднання зусиль філософів-методологів, логіків і психологів, істориків і соціологів, лінгвістів і математиків, економістів і культурологів.

У цьому сенсі людиномірність у пошуках нових підходів, стратегій освіти, перш за все, відображається у цілепокладанні яке є єдністю цілереалізації та цілеформування що не завжди може усвідомлюватися. Беручи до уваги той факт, що істинні мотиви під час формулювання цілей можуть ретельно приховуватися, вимір цілей освіти на людяність постає пріоритетним завданням сучасності. Функції науки у зазначеному контексті мають взаємоперетворювати зовнішні і внутрішні чинники наукового розвитку таким чином, щоб проблеми, які виникають у виробництві, адресувалися науці не як зовнішні щодо неї цілі, а як мета культурної людини, котра перетворює світ.

Безперечно, людиномірні інтенції сучасності спричиняють особливе значення індивідуальних, екзистенційно-орієнтованих підходів до освіти й гуманітарна феноменологія вагомо присутня в системі сучасної освіти. Прояснення різних аспектів цілісності культури, виявлення актуальних імперативів стосовно системи навчання й виховання дозволяє припустити, що на шляхах розвитку гуманітарної педагогіки й гуманітарної освіти сьогодні можливо вирішити сенсожиттєві проблеми людини в сучасній культурі, повернути їй її дійсність.

Сучасна освіта є формою збагнення й вибудовування буття, світу, культури й формування образу людини, співрозмірного культурі, що усвідомлює себе частиною культури. Якісно новий простір освіти, адекватний логіці людиномірних інтенцій постнекласичної картини світу, актуалізує гуманітарно-ціннісний підхід у формуванні сучасної парадигми освіти. Ідея освіти, що знайшла вираження в цій парадигмі релевантна контексту постнекласичної культури й зорієнтована на ті ж зразки, які виростають із сутнісних, базисних основ даного типу культури: кореляцію антропологічного виміру з конкретно-історичною ситуацією, «людські орієнтації» у культурі й науці

Висновки. Отже, світ має людиномірний характер: з одного боку, у ньому виконуються умови існування людини, з іншого боку - людина в його специфіці (розуміння якої також змінюється згодом) є умовою існування світу. Цю людиновимірність світу можна простежити крізь всю історію розвитку мислення й зміни його форм. Предметом сучасної наукової рефлексії (як конкретна наукової, так і філософської) постають як зовнішній, так і внутрішній світи людей та окремої людини. Як результат здійснюється побудова картини світу, яка є людиномірною, адже Homo Sapiens здійснює свою діяльність у світі, орієнтуючись саме на цей людиномірний компонент, тобто на особисто побудовану картину світу.

Актуальність звернення до людиномірності у сучасному науковому знанні продиктоване потребою перебороти обмеженість класичних і некласичних підходів до методології дослідження. Людиномірність припускає урахування у своєму продукті виробничих, технологічних параметрів, що, у свою чергу, має бути співвіднесене зі шкалою загальнозначущих цінностей та з ланцюгом універсалій даної культури. Знання виявляється істотно «людиномірним» коли суб'єкт включається в предмет пізнання, інтегруючи свої суб'єктні й об'єктні виміри.

Сучасний освітній простір вимагає справді гуманітарного повороту до людиномірної сутності знання, формування якісно нового його ідеалу, адже сьогодні як ніколи колись затребуване осмислення генезису ідеї освіти в контексті культури крізь призму типу раціональності, з особливою увагою до його праксеологічних аспектів.

Джерела та література:

1. Булатов М. О. Філософія ноосфери: філософський зміст і сучасний смисл феномена ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малеев, В. П. Загороднюк, Л. А. Солонько. – К. : Наукова думка, 1995. – 149 с.
2. Матвієнко П. В. Філософська культура: освітні перспективи / П. В. Матвієнко. – Х. : Лівий берег, 2011. – 295 с.
3. Філософія : Світ людини / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.